

Małgorzata Górka¹, Dariusz Jurczak², Marek Krzywonos³

SZANSE I BARIERY ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI USŁUG TURYSTYCZNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH PODKARPACIA

Streszczenie: Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest rozwój wszelkich form przedsiębiorczości prowadzących do tworzenia nowych miejsc pracy, a także różnicowania dochodów ludności wiejskiej. Na obszarach wiejskich coraz wyraźniej zauważalny jest proces różnicowania działalności gospodarczej oraz tworzenia nowych pozarolniczych funkcji. Celem badań było ukazanie szans i barier rozwoju przedsiębiorczości w zakresie usług turystycznych na obszarach wiejskich Podkarpacia. Badania przeprowadzono na terenie powiatu bieszczadzkiego i leskiego wśród kwaterodawców. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż rozwój przedsiębiorczości w zakresie świadczenia usług turystycznych na obszarach wiejskich skutecznie ogranicza bariera finansowa i brak możliwości uzupełnienia jej kapitałem obcym.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość; turystyka; agroturystyka; usługi

Przedsiębiorczość jako kategoria o charakterze interdyscyplinarnym

Znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju społeczno-gospodarczym sprawia, iż staje się ona coraz częściej przedmiotem zainteresowania wielu takich dyscyplin nauko-

¹ Dr inż. Małgorzata Górka, Instytut Gospodarki i Polityki Społecznej, Zakład Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pignonia w Krośnie.

² Mgr inż. Dariusz Jurczak, Instytut Kultury Fizycznej, Zakład Turystyki i Rekreacji, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pignonia w Krośnie.

³ Mgr inż. Marek Krzywonos, Instytut Politechniczny, Zakład Zarządzania, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pignonia w Krośnie.

wych, jak: ekonomia, organizacja i zarządzanie, prakseologia, socjologia, andragogika, etyka. We wszystkich dziedzinach nauk społecznych zajmujących się człowiekiem i jego zachowaniem sprawą ważniejszą i wcześniejszą od refleksji teoretycznej była kwestia norm pragmatycznych. Najpierw kształtuje się określona rzeczywistość praktyczna o charakterze społecznym czy gospodarczym i na pewnym etapie rozwoju wymaga już wsparcia ze strony nauki dla oświetlenia jej różnorodnych aspektów i uwarunkowań. Różnorodne dyscypliny naukowe podejmujące zagadnienia przedsiębiorczości stawiają sobie różne cele zgodnie z własnymi zainteresowaniami i kompetencjami, uwypuklając bądź to jej aspekty ekonomiczne, bądź psychologiczne, bądź socjologiczne, bądź andragogiczne, bądź etyczne. I tak ekonomiści analizują przedsiębiorczość poprzez pryzmat funkcji, jakie pełni ona w przełamywaniu dotychczasowych sposobów w działalności gospodarczej oraz korzyści o charakterze ekonomicznym, jakie przynoszą te działania pojedynczym przedsiębiorstwom czy całej gospodarce. Prakseolodzy łączą przedsiębiorczość ze sprawnością i skutecznością działania. Socjologowie analizują wpływ środowiska społecznego, grup społecznych, przywódców opinii (liderów) na zachowania przedsiębiorcze poszczególnych osób, a także korzyści o charakterze społecznym, jakie z działań przedsiębiorczych uzyskują poszczególne społeczności lokalne oraz całe społeczeństwo. Psychologowie rozpatrują przedsiębiorczość jako cechę, a raczej zespół cech człowieka, a także swoisty sposób zachowania się człowieka oraz analizują mechanizmy wewnętrzne (osobowościowe) kształtujące te cechy i ukierunkowujące takie właśnie zachowanie. Podejście andragogiczne uwypukla problematykę rozwoju kompetencji przedsiębiorczych (w szerokim znaczeniu tego pojęcia), znaczenie kształcenia i wychowania ku przedsiębiorczości, a zarazem wskazuje skuteczne metody i techniki jej kształtowania u ludzi dorosłych. W literaturze naukowej przedsiębiorczość analizowana jest z punktu widzenia określonego sposobu zachowania polegającego na poszukiwaniu zmiany, reagowaniu na nią i wykorzystywaniu jako okazji do społecznej i gospodarczej innowacji, ale też jako cechę, a raczej zespół takich cech człowieka m.in., jak: kreatywność, elastyczność, zaradność, umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, potrzeba osiągnięć, umożliwiających wychodzenie naprzeciw zmianom oraz aktywne uczestniczenie w życiu gospodarczym i społecznym⁴.

⁴ Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K., *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*. Wyd. SGGW, Warszawa, 2010.

Przedsiębiorczość jest nieodłącznym czynnikiem rozwoju jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorstw i innych organizacji. Przyczynia się do aktywizacji konkurencyjności oraz innowacyjności. Przedsiębiorczość może być rozpatrywana w wielu aspektach, jednak definiowana jest przede wszystkim jako postawa i rodzaj działań organizacyjno-kierowniczych w przedsiębiorstwie, opartych na motywach zysku, innowacji, konkurencyjności, ryzyka, decyzji na własną odpowiedzialność. W tym kontekście wiąże się z pojęciem przedsiębiorcy wywodzącym się z myśli ekonomicznej. Według niego, przedsiębiorcę cechuje przede wszystkim umiejętność oszczędzania i mobilizowania kapitału. Przedsiębiorczość nie polega zatem na uzyskiwaniu maksimum korzyści z wykorzystywania tego, co istnieje, lecz na ciągłym stwarzaniu czegoś innowacyjnego. Przedsiębiorczość jako kategoria ekonomiczno-społeczna odgrywa istotną rolę w każdych warunkach polityczno-ekonomicznych, na każdym etapie rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego społeczeństwa. Józef Schumpeter w latach trzydziestych ubiegłego wieku uznał przedsiębiorczość za jeden z najważniejszych czynników rozwoju gospodarczego. Przedsiębiorczość jest różnie interpretowana. Najczęściej jako cecha, która jest związana z osobą przedsiębiorcy, oraz jako funkcja przejawiająca się w pobudzaniu rozwoju społeczno-gospodarczego opartego na wykorzystywaniu szans płynących z otoczenia rynkowego i instytucjonalnego. Jest pojęciem ciągle modyfikowanym pod wpływem zmian uwarunkowań działania podmiotów gospodarujących. Najczęściej kojarzona jest z zagadnieniami ekonomicznymi i gospodarczymi oraz pewną postawą życiową, nastawieniem na poszukiwanie szans i osiągnięcie określonych celów. W literaturze przedmiotu można spotkać liczne sposoby rozumienia przedsiębiorczości. Zdaniem A. Rakowskiej⁵ przedsiębiorczość może być rozumiana jako:

- jako specyficzny sposób zarządzania organizacją,
- cecha jednostek utożsamiana z posiadaniem specyficznych cech, między innymi inicjatywy, gotowości do podejmowania ryzyka czy determinacji,
- zjawisko społeczno-gospodarcze analizowane przez teoretyków nauk o zarządzaniu, ekonomistów, socjologów,
- właściwość działania gospodarczego w skali makro i mikro,

⁵ Rakowska A., 2010, Od transformacji do globalizacji. Rola menedżerów w rozwoju polskiej przedsiębiorczości, w: Zarządzanie przedsiębiorstwem i regionem wobec wyzwań europejskich, red. A. Arent, Politechnika Lubelska, Lublin.

- dziedzina dydaktyki, czyli nauczanie przedsiębiorczości jako sposobu radzenia sobie w rzeczywistości gospodarczej,
- proces organizowania i prowadzenia działalności gospodarczej oraz podejmowania związanego z nią ryzyka.

Jak podają J. Dębska i B. Ślusarczyk⁶ przedsiębiorczość jest nowatorstwem polegającym na poszukiwaniu odmienności i znajdowaniu skutecznych sposobów działania na rynku, dających wyższą użyteczność i efektywność gospodarowania. Ze swej natury jest działalnością konkurencyjną, w stosunku do postępowania innych podmiotów. Przedsiębiorczość to forma zachowania jednostki w społeczeństwie, dająca jej, dzięki inicjatywie, wytrwałości, konsekwencji w działaniu oraz śmiałości i niezbędnej ostrożności, szanse samodzielnego bytu materialnego, w tym zwłaszcza społecznego, który kształtuje się na wyższym poziomie niż przeciętny.

Przedsiębiorczość oraz przejawy przedsiębiorczych zachowań na terenach wiejskich

Pojęcie przedsiębiorczości zostało wprowadzone do literatury naukowej przez Ph. Cantillona (1755), a następnie rozwinięte przez francuskiego ekonomistę J. Saya (1803), zaś u progu ubiegłego stulecia przez J. Schumpetera. Schumpeter szczególnie silnie akcentował rolę, jaką ma do spełnienia przedsiębiorca w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego, co wynikało z jego teoretycznej wizji przebiegu zjawiska rozwoju gospodarczego. Pojęcie przedsiębiorczości w najnowszym ujęciu można zdefiniować jako całokształt indywidualnych lub zespołowych działań bądź predyspozycji do działań, które przełamują istniejące wzorce. Przedsiębiorczość polega więc na krytyce istniejącego stanu rzeczy i poszukiwaniu obarczonych ryzykiem nieszablonowych sposobów jego zmiany. U podstaw przedsiębiorczości leży kreatywność i innowacyjność. Jednakże nie wszystkie działania przedsiębiorcze obciążone są jednakowym stopniem kreatywności i innowacyjności.

Jak podkreśla Drucker – „przedsiębiorca zawsze poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję” i dalej „systematyczna innowacja polega na celowym i zorganizowanym poszukiwaniu zmian i na systematycznej analizie okazji

⁶ Dębska J., Ślusarczyk B., 2010, Uwarunkowania przedsiębiorczości we współczesnym procesie gospodarowania, w: Zarządzanie przedsiębiorstwem i regionem wobec wyzwań europejskich, red. A. Arent, Politechnika Lubelska, Lublin.

do społecznej lub gospodarczej innowacji, którą taka zmiana mogłaby umożliwić". Możliwość zmian jest zawsze tym, co stwarza okazję do innowacji. Przedsiębiorczość można więc analizować również z punktu widzenia teorii innowacji, której przedmiotem jest m.in. badanie obszarów stwarzających okazje przedsiębiorcze. Innowacja jest specyficznym narzędziem przedsiębiorczości, działaniem które stwarza posiadanym zasobom nowe możliwości ich pomnażania. Przy czym współcześnie, jak podkreśla w swoich pracach podstawowym zasobem jest wiedza. W przypadku dysponowania wiedzą nikną ograniczenia innych zasobów. Drucker wymienia siedem źródeł okazji do innowacji i działań przedsiębiorczych: nieoczekiwane powodzenie, niepowodzenie, nieoczekiwane zdarzenie zewnętrzne; niezgodność między rzeczywistością a wyobrażeniami o niej; innowacje wynikające z potrzeb procesu; zmiany w strukturze przemysłu, rolnictwa, lub w strukturze rynku, które wszystkich zaskakują; zmiany demograficzne; zmiany w postrzeganiu, nastrojach, wartościach – nowa wiedza naukowa⁷.

Dotychczas rozwój wsi był bezpośrednio powiązany z rozwojem rolnictwa, które zapewniało zatrudnienie i utrzymanie przeważającej liczbie jej mieszkańców. Jednakże, wraz ze zwiększeniem się produktywności rolnictwa i wydajności zatrudnionych w nim osób, w strukturze ludności wiejskiej stopniowo zaczął zmniejszać się udział osób pracujących i utrzymujących się głównie z rolnictwa. W ostatnich kilkunastu latach nastąpiło przewartościowanie zasobów, jakimi dysponuje człowiek – wzrosło znaczenie wiedzy, kreatywności, innowacji i przedsiębiorczości. Stały się one współcześnie kluczowym czynnikiem rozwoju zarówno przedsiębiorstw, środowisk lokalnych, regionów, jak i całej gospodarki kraju. Ważnym zadaniem stało się zatem kształtowanie postaw proprzedsiębiorczych, których konsekwencją będą określone działania w różnych sferach życia człowieka, a szczególnie w działalności gospodarczej. Obecnie, jednym z podstawowych warunków zapewnienia rozwoju obszarów wiejskich jest zwiększenie się ich różnorodności poprzez rozszerzenie dotychczas pełnionych funkcji zarówno gospodarczych, jak i społecznych. Zainteresowanie mieszkańców wsi w kierunku tworzenia przedsiębiorstw na obszarach wiejskich spowodowane jest przede wszystkim spadkiem dochodów w gospodarstwach rolnych, a tym samym poziomu życia mieszkańców wsi, który zrodził potrzebę poszukiwania nowych, alternatywnych źródeł dochodów w celu finansowania po-

⁷ P. F. Drucker, *Natchnienie i fart – czyli innowacja i przedsiębiorczość*, Studio Emka, Warszawa 2004, s. 40-150.

trzeb bytowych i produkcyjnych. Dlatego też każda forma przedsiębiorczości jest szczególnie pożądana, bowiem jest ona warunkiem przewyższania wielu takich niekorzystnych zjawisk na wsi, jak: bezrobocie, pogarszająca się sytuacja finansowa rodzin rolniczych, monofunkcyjność czy postawy roszczeniowe⁸.

Do przeszłości dzisiaj już należy utożsamianie wsi z rolnictwem. I chociaż w dalszym ciągu rolnictwo jest dominującym kierunkiem działalności na terenach wiejskich to coraz wyraźniej zaznacza się ich wielofunkcyjny charakter. Obok rolnictwa rozwija się inne pozarolnicze rodzaje działalności podejmowane bądź to przez rolników, bądź innych mieszkańców wsi nie związanych z rolnictwem, bądź osoby spoza wsi lokujące swój kapitał w rozwój firm o charakterze produkcyjnym, usługowym, handlowym, oświatowo-kulturalnym na terenach wiejskich. Przedsiębiorczość rolników jest wytworem historycznym. Rolnicy zawsze przejawiali pewne elementy działań charakterystycznych dla przedsiębiorczości. Wynikały one ze specyfikacji zawodu rolniczego, gospodarstwa rodzinnego i wiejskiej społeczności lokalnej, poprzez pryzmat których należy analizować zjawisko przedsiębiorczości na wsi⁹.

Przejawem przedsiębiorczości rolniczej jest między innymi zrzeszenie się rolników w grupy producenckie. Obok przedsiębiorczości indywidualnej kształtuje się więc na wsi przedsiębiorczość zespołowa rolników, będąca jednocześnie przykładem integracji poziomej w agrobiznesie. Zrzeszenia się rolników w grupy producenckie przewyższa ograniczone możliwości działania pojedynczego rolnika na rynku wynikające m.in. z: niewielkiego obszaru gospodarstwa, małej towarowości, trudności ze zbytem produktów rolnych, brakiem dostępu do informacji i znajomości rynku, ograniczonych umiejętności działania na rynku oraz możliwości jego kształtowania. Kolejnym przejawem przedsiębiorczości rolników jest poszukiwanie przez nich nowych pozarolniczych źródeł dochodu, umożliwiających polepszenie warunków życia rodzin i dalszy rozwój gospodarstwa. Obok przedsiębiorczości rolniczej, typowej dla zawodu rolniczego, pojawiła się na wsi przedsiębiorczość pozarolnicza. Wśród rodzajów działalności nierolniczej na pierwszy plan wysuwają się usługi z wykorzystaniem własnego sprzętu, agroturystyka i wynajem pokoi, akwakultura, przetwarzanie drewna, przetwórstwo produktów rolnych, rękodzieło, wytwarzanie energii odnawialnej na rynek i inne. Kolejna kategoria przedsiębiorców

⁸ K. Krzyżanowska (red), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*. Wyd. SGGW, Warszawa 2010.

⁹ K. Krzyżanowska (red), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju...*, op. cit.

to mieszkańcy wsi nie będący właścicielami i nie związani z gospodarstwem rolnym, a także osoby zamieszkałe poza wsią, które lokują swój kapitał w tworzenie nowych firm na terenach wiejskich.

Zgodnie z polityką wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju wsi bardzo ważna jest funkcja turystyczna rolnictwa. Możliwości rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce są bardzo duże, sprzyjają temu: urozmaicony i zachowany w naturalnym stanie krajobraz wiejski, duże powierzchnie lasów i zbiorników wodnych, duże obszary objęte ochroną prawną (parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerwy przyrody), bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, duże i niewykorzystane zasoby pracy, niewykorzystane zasoby mieszkaniowe, tradycje letniskowe wsi. Szczególnie dużą rolę w aktywizowaniu społeczności lokalnych może odegrać turystyka wiejska na obszarach położonych peryferyjnie i terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie, na których produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne dla jej rozwoju warunki glebowo-przyrodnicze. Są to jednocześnie tereny o bogatych walorach turystycznych. Za rozwojem funkcji turystycznej wiejskiej przestrzeni przemawia także coraz większe zainteresowanie mieszkańców miast turystyką alternatywną, w tym turystyką wiejską/agro i ekoturystyką¹⁰. Agroturystyka w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich jest nie tylko jedną z form przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi, ale także częścią działań agrobiznesu. Agroturystyka stanowi dodatkowe, pozarolnicze źródło dochodu, zwłaszcza dla małych rolniczych gospodarstw. Pomimo, że ekonomiczne potrzeby wsi zachęcają do tej formy działania to jednak istniejące bariery organizacyjne, prawne, czy społeczne nie sprzyjają jej rozwojowi.

Materiał, metodyka i cel badań

Celem opracowania było przedstawienie barier i szans rozwoju przedsiębiorczości w zakresie świadczenia usług turystycznych na obszarach wiejskich Podkarpacia. Badania przeprowadzono metodą ankietową w 2013 roku w 40 obiektach turystyki wiejskiej i agroturystyki. Obiekty usytuowane były w 5 gminach; Solina, Cisna, Baligród należące do powiatu leskiego oraz w gminach Lutowiska i Czarna powiatu bieszczadzkiego. Do przeprowadzenia badań gospodarstwa zostały

¹⁰ I. Sikorska-Walach (red. nauk.), 2009, *Kształtowanie funkcji turystycznych obszarów wiejskich – potrzeby i możliwości*, w: *Turystyczne funkcje obszarów wiejskich*. Wyd. SGGW, Warszawa.

wybrane w sposób celowy¹¹. Przy interpretacji wyników posłużono się metodą porównawczą i opisową¹².

Badane podmioty gospodarcze zlokalizowane były w powiecie leskim i bieszczadzkim województwa podkarpackiego. Zarówno powiat leski, jak i bieszczadzki należą do regionów turystycznych. Powiat leski położony jest w południowo-wschodniej części Polski, w obrębie Bieszczadów; to obszar o urozmaiconych warunkach naturalnych i wielu atrakcjach turystycznych, posiadający interesującą i ważną historię, która pozostawiła barwne i różnorodne dziedzictwo, m.in. liczne unikatowe zabytki architektury, rozsiane po tutejszych gminach (Baligród, Cisna, Lesko, Olszanica i Solina). Dynamiczny rozwój turystyki pieszej, agroturystyki (Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne – Bieszczady) oraz ekoturystyki otwierają możliwości szeroko pojętego kontaktu ze środowiskiem naturalnym, a liczne imprezy kulturalne, rekreacyjne i sportowe czynią ten powiat bardzo atrakcyjnym turystycznie.

Stolicą powiatu jest Lesko, które zamieszkuje ponad 6 tys. mieszkańców. Położone malowniczo nad Sanem, przy wjeździe na dużą obwodnicę, zwane jest często "Bramą w Bieszczady". Doskonałym przykładem przedsięwzięć w powiecie leskim o charakterze międzynarodowym, w które zaangażowani są m.in. mieszkańcy powiatu leskiego, jest projekt „Zielony Rower”. Dzięki realizacji projektu w Bieszczadach powstała 900-kilometrowa sieć szlaków rowerowych. Rowerowy szlak dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego oparty na idei *Greenweys* ma połączyć atrakcyjne turystycznie obszary położone na pograniczu polski-słowacko-ukraińskim ze szczególnym uwzględnieniem Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Kolejną atrakcją tego terenu jest szkoła szybowcowa w Bezmiechowej i Weremieniu. Obecnie przy Aeroklubie Bieszczadzkim działają sekcje: modelarska, szybowcowa (szkolenia oraz loty widokowe) i paralotniowa (szkolenia, loty reklamowe, widokowe przeloty w tandemie nad Bieszczadami). Intensywnie rozwija się turystyka konna, która staje się coraz bardziej popularna. Wiele ośrodków ma w ofercie naukę jazdy na koniach wierzchowych i huculskich. Ponadto w czasie okresu zimowego można w powiecie uprawiać narciarstwo zjazdowe oraz biegowe. Wyciąg w Weremieniu dysponuje oświetlonym stokiem narciarskim¹³.

¹¹ S. Stachak, 1978, *Metody badań ekonomiczno-rolniczych w zarysie*. Skrypt Akademii Rolniczej w Szczecinie, s. 48-86.

¹² B. Kopeć, 1983, *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolniczych*. Skrypt Akademii Rolniczej we Wrocławiu nr 269. S.7-277.

¹³ <http://www.starostwolesko.home.pl/euroregion/pl/ml5.html>.

Również powiat Bieszczadzki położony również w województwie podkarpackim, obejmuje najdalej wysunięty na południowy wschód obszar kraju. Powiat graniczy od zachodu z powiatem leskim i na niewielkim odcinku z powiatem sarnockim, od północy z powiatem przemyskim, natomiast od wschodu i południa granica pokrywa się z granicą państwową z Ukrainą, będącą jednocześnie granicą Unii Europejskiej. Powiat tworzą trzy gminy: Czarna, Lutowiska i Ustrzyki Dolne. Powiat położony jest w obszarze górskim, należącym do wielkiego łańcucha Karpat. Jest obszarem słabo przekształconym przez człowieka, w wielu rejonach zachował naturalny charakter. Jego południową część zajmują Bieszczady Zachodnie. Góry tworzą tu kilka podłużnych pasm o dużych wysokościach, porośniętych w poprzek dopływami Sanu. Jest to najpiękniejszy region Podkarpacia, a pasma Połonin Wetlińskiej, Caryńskiej, Tarnicy czy pasmo graniczne z Wielką Rawką czyni go jednym z najoryginalniejszych górskich zakątków naszego kraju. Cała powierzchnia powiatu ze względu na unikalne walory środowiska objęta została różnorodnymi formami ochrony przyrody. Przeszło 20% obszaru leży w granicach Bieszczadzkiego Parku Narodowego, 1,5% stanowią rezerваты, połowa tworzy parki krajobrazowe: Doliny Sanu, Gór Słonnych i Pogórza Przemyskiego, a pozostała reszta chroniona jest w ramach obszarów chronionego krajobrazu, użytków ekologicznych czy zespołów przyrodniczo – krajobrazowych¹⁴.

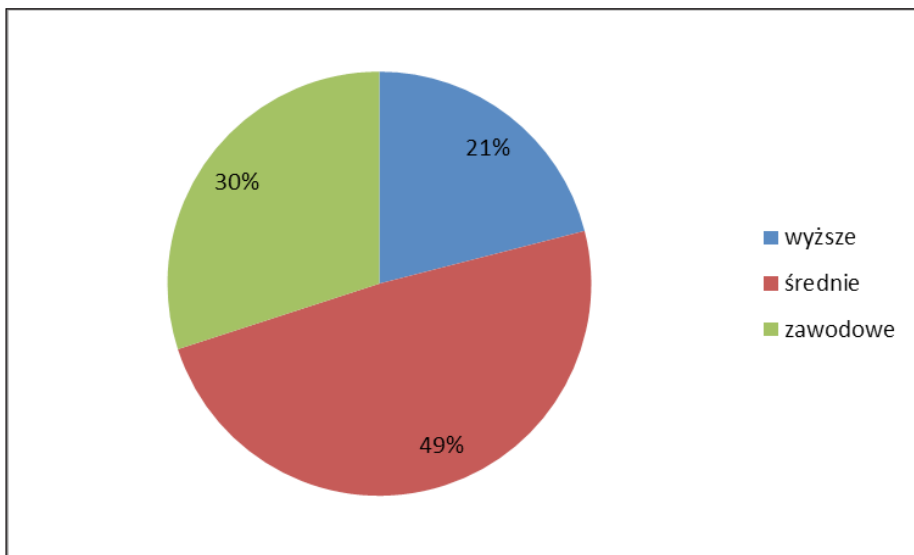
Wyniki badań

Połowa badanych respondentów oferujących usługi turystyczne była w grupie wiekowej 40-50 lat. Badane obiekty to głównie gospodarstwa agroturystyczne. Przeciętna wielkość badanych gospodarstw wynosiła 4,6 ha użytków rolnych. Średni wiek rolników to 46 lat. Wśród badanych respondentów wykształcenie wyższe posiadało 21% respondentów, średnie 49%, natomiast zawodowe 30% (rys.1.) Zdecydowana większość respondentów gmin powiatu bieszczadzkiego (ponad 80%) to mieszkańcy napływowi, którzy przyjechali z dużych miast. Działalność agroturystyczna postrzegana jest jako zajęcie typowo kobiece, co wynika z faktu, że właśnie kobieta zajmuje się domem, a więc i przebywającymi w nim turystami. Najliczniejszą grupę kwaterodawców stanowiły kobiety (72%).

¹⁴ http://www.bieszczadzki.pl/files/Diagnoza_stanu_spoleczno-gospodarczego_Powiatu_Bieszczadzkiego.pdf.

Charakterystyczną cechą agroturystyki jest jej ściśle powiązanie z gospodarstwem rolniczym. Wykorzystanie własnych produktów żywnościowych w działalności jest olbrzymim atutem tej formy wypoczynku. Możliwość konsumpcji zdrowej, bezpiecznej, tradycyjnej żywności przyciąga na wieś coraz więcej ludzi.

Rysunek 1. Struktura wykształcenia respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Rozpoczęcie i rozwój działalności agroturystycznej może być finansowy w wykorzystaniem środków pochodzących z różnych źródeł. Wśród nich można wymienić: kredyty, pożyczki, fundusze strukturalne czy oszczędności własne rolnika i jego rodziny. Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że podstawowym źródłem finansowania działalności stanowiły środki własne (89% obiektów). Należy ponadto zwrócić uwagę na coraz częściej występujące zjawisko inwestowania pieniędzy wcześniej zarobionych za granicą w utworzenie własnej firmy na wsi. Taka sytuacja wystąpiła w 15% badanych obiektów. Ponadto inwestowanie kapitału finansowego pozyskanego podczas pracy za granicą w utworzenie działalności gospodarczej często owocuje stworzeniem nowych miejsc pracy dla ludności wiejskiej oraz przyczynia się do pobudzenia lokalnej gospodarki.

Prowadzenie działalności związanej ze świadczeniem usług turystycznych na obszarach wiejskich napotyka wiele barier. Brak środków finansowych utrudnia podjęcie decyzji związanej z rozpoczęciem lub rozwijaniem alternatywnej czy dodatkowej działalności gospodarczej pociąga za sobą konieczność poniesienia nakładów inwestycyjnych (tabela 1). Główną barierą świadczenia tego typu usług jest zarówno w obiektach powiatu leskiego (79% wskazań), jak i bieszczadzkiego (65% wskazań) był brak środków finansowych. Również brak pomocy doradczej był istotną przeszkodą świadczenia usług turystycznych (15% wskazań w powiecie leskim i 35% wskazań w powiecie bieszczadzkim).

Tabela 1. Bariery świadczenia usług turystycznych według respondentów

Wyszczególnienie	W powiecie leskim (% wskazań)	W powiecie bieszczadzkim (% wskazań)
Brak środków finansowych	79	65
Brak pomocy doradczej	15	35
Brak kwaterobiorców	10	5
Niesprzyjająca polityka władz lokalnych	9	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Zdaniem Drzewieckiego¹⁵ rozwój turystyki na obszarach wiejskich jest możliwy, gdy ponad połowa gmin spełnia bowiem kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej i ma warunki sprzyjające rozwojowi turystyki. Potencjałem tym jest możliwość świadczenia usług agroturystycznych. Specyfiką agroturystyki jest nie tylko wynajmowanie miejsca noclegowego, ale umożliwienie spędzenia wolnego czasu w gospodarstwie rolnym, przebywanie bezpośrednio z rodziną gospodarza, smakowa – nie lokalnej kuchni i kultury oraz wypoczynek na łonie natury, a także możliwość uprawiania sportu. Usługi agroturystyczne najczęściej polegają na noclegu z wyżywieniem na terenie gospodarstwa rolnego. Coraz bardziej

¹⁵ M. Drzewiecki, *Podstawy agroturystyki*, Oficyna Wydawnicza Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001, s. 45.

powszechne w badanych obiektach jest oferowanie dodatkowych atrakcji związanych z tradycyjnym gospodarowaniem, na przykład wypiekanie chleba lub dojenie krowy. Popularnością cieszy się również wypożyczanie sprzętu rekreacyjnego, organizacja wycieczek, kuligów czy wieczorów z muzyką, tańcem i śpiewem.

Korzyści ze świadczenia usług agroturystycznych płyną zarówno dla gospodarstwa, jak i dla turysty (tabela 2). Agroturystyka może w istotny sposób wpłynąć na podniesienie jakości życia na terenach wiejskich, przynosząc rolnikom dodatkowe dochody poza pracą w gospodarstwie rolnym, stwarza nowe miejsca pracy, aktywizuje społeczność wiejską, a także pomaga w pełni wykorzystać wolne zasoby. Z kolei korzyści z agroturystyki płynące dla turysty to przede wszystkim wg Wiatraka¹⁶ możliwość aktywnego wypoczynku na wsi, zaparzenie się z produkcją bezpiecznej, zdrowej żywności, poznanie kultury regionu czy wreszcie możliwość bezpośredniego kontaktu z naturą, przyrodą oraz zwierzętami utrzymywanymi w gospodarstwach rolniczych.

Tabela 2. Korzyści z agroturystyki dla gospodarstwa, wsi oraz rolników

Korzyści dla gospodarstwa i wsi	Korzyści dla turystów
Dodatkowy dochód	Aktywny wypoczynek na wsi
Wykorzystanie wolnych zasobów	Poznanie cyklu produkcji żywności
Nowe miejsca pracy	Korzystanie ze świeżej żywności
Poprawa infrastruktury wiejskiej	Uczestniczenie w życiu gospodarstwa rolnego
Aktywizacja społeczności wiejskiej	Bezpośredni kontakt z miejscową ludnością
Integracja środowiska wiejskiego	Poznanie kultury regionu
Zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi	Zdobywanie nowych umiejętności
Estetyzacja wsi	Rozwijanie zainteresowań
Kontakt z innymi wzorcami kulturowymi	Bezpośredni kontakt z przyrodą
Rozwój osobowy mieszkańców wsi	Kontakt ze zwierzętami

Źródło: Na podstawie A.P. Wiatrak¹⁷, *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*. *Zagadnienia ekonomiki rolnej*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996, nr 1, s. 252.

¹⁶ A.P. Wiatrak, *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996, nr 1, s. 252.

¹⁷ A.P. Wiatrak, *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich...*, op. cit.

Rozpatrując determinanty rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podkarpacia w opinii badanych podmiotów główną rolę odgrywał łatwiejszy dostęp do środków finansowych (37,1% odpowiedzi), zmiany mentalności ludności wiejskiej (28,3%), bezpłatny dostęp do doradztwa i informacji (18,9%) oraz lepsze wykształcenie mieszkańców wsi (15,7%). Z kolei analizując motywy podejmowania działalności agroturystycznej można stwierdzić, że głównym motywem podjęcia było uzyskanie dodatkowego dochodu (76% populacji), położenie w atrakcyjnym turystycznie w regionie (76%), wykorzystanie wolnych pomieszczeń (58%), a także możliwość realizacji własnych zainteresowań (42%).

Analizując szanse rozwoju przedsiębiorczości w zakresie usług turystycznych na obszarach wiejskich powiatu leskiego i bieszczadzkiego według badanych respondentów można stwierdzić, iż największe znaczenie w tym zakresie ma dostępność do środków pomocowych Unii Europejskiej. Również korzystne położenie powiatów było szansą o największym znaczeniu dla ankietowanych (tabela 3).

Tabela 3. Szanse rozwoju przedsiębiorczości w zakresie usług turystycznych na obszarach wiejskich powiatu leskiego i bieszczadzkiego według respondentów [punktowo w skali 1-3]

Wyszczególnienie	W powiecie leskim	W powiecie bieszczadzkim
Dostępność do środków pomocowych UE	3	3
Moda na osiedlanie się na wsi	1	2
Korzystne położenie powiatów	3	3
Możliwość wykorzystania współpracy gospodarczej z Ukrainą i Słowacją	2	1
Moda na aktywny wypoczynek na wsi	1	2
Wspieranie przez samorządy rozwoju turystyki i agroturystyki	1	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Fakt przystąpienia Polskie do struktur unijnych stworzyło potencjalne szanse dla powiatów w zakresie finansowania przedsięwzięć prorozwojowych. Powiat leski i bieszczadzki również upatrują szansę na poprawę lokalnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej w funduszach strukturalnych. Ponadto, dalsza współpraca z Ukrainą i Słowacją może przyczynić się do ożywienia lokalnej gospodarki.

Wnioski i podsumowanie

Przedsiębiorczość w zakresie świadczenia usług turystycznych na obszarach wiejskich Podkarpacia ma swoje długoletnie tradycje. Region Podkarpacki w porównaniu do kraju posiada korzystną strukturę użytkowania ziemi, sprzyjającą kreowaniu funkcji pozarolniczych. Rozwój działalności agroturystycznej na obszarach wiejskich zwiększa dochód rolnika oraz jego rodziny, wpływa na rozwój pokrewnych gałęzi związanych z obsługą ruchu turystycznego takich, jak: gastronomia, usługi, handel, przetwórstwo i inne.

Rozwój usług turystycznych – w tym agroturystycznych, w powiecie leskim i bieszczadzkim Podkarpacia stwarza warunki do tworzenia nowych miejsc pracy, podnoszenia kwalifikacji zawodowych, pobudza inicjatywę i przedsiębiorczość ludności wiejskiej. Dzięki poprawie infrastruktury oraz wzrostowi popytu na terenach wiejskich możliwy jest stopniowy rozwój różnych form małej i średniej przedsiębiorczości.

Z badań wynika, że obserwuje się wzrostową tendencję uczestnictwa w turystyce krajowej, rozwój skłonności do podróżowania i wypoczynku poza miejscem zamieszkania oraz rosnące zainteresowanie turystów zdrową, regionalną żywnością. Szanse te dostrzegają mieszkańcy terenów wiejskich powiatu leskiego i bieszczadzkiego. Jako główną szansę rozwoju przedsiębiorczości w zakresie usług turystycznych dostrzegają dostępność do środków pomocowych Unii Europejskiej. Z kolei analizując bariery, z którymi borykają się przedsiębiorcy dotyczyły w szczególności braku środków finansowych oraz trudności w pozyskiwaniu finansów na inwestycje, co znacznie ogranicza możliwości rozwojowe.

Literatura

1. Dębska J., Ślusarczyk B., *Uwarunkowania przedsiębiorczości we współczesnym procesie gospodarowania*, [w:] Zarządzanie przedsiębiorstwem i regionem wobec wyzwań europejskich, red. A. Arent, Politechnika Lubelska, Lublin 2010.
2. Drzewiecki M. *Podstawy agroturystyki*, Oficyna Wydawnicza Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001, s. 45.
3. http://www.bieszczadzki.pl/files/Diagnoza_stanu_spoleczno-gospodarczego_Powiatu_Bieszczadzkiego.pdf dostęp 12.05.2016 r.
4. <http://www.starostwolesko.home.pl/euroregion/pl/ml5.html> dostęp 20.05.2016 r.

5. Kopeć B., *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolniczych*. Skrypt Akademii Rolniczej we Wrocławiu nr 269, Wrocław 1983, s.7-277.
6. Rakowska A., *Od transformacji do globalizacji. Rola menedżerów w rozwoju polskiej przedsiębiorczości*, [w:] Zarządzanie przedsiębiorstwem i regionem wobec wyzwań europejskich, red. A. Arent, Politechnika Lubelska, Lublin 2010.
7. Sikorska-Walach I. (pod. red. nauk.), *Kształtowanie funkcji turystycznych obszarów wiejskich – potrzeby i możliwości*, [w:] Turystyczne funkcje obszarów wiejskich. Wyd. SGGW, Warszawa 2009.
8. Stachak S., *Metody badań ekonomiczno-rolniczych w zarysie*. Skrypt Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin, 1978, s. 48-86.
9. Wiatrak A.P., *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*. Zagadnienia ekonomiki rolnej, Warszawa, 1996, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1, s. 252.

OPPORTUNITIES AND BARRIERS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE RANGE OF TOURISM SERVICES IN RURAL AREAS OF PODKARPACKIE VOIVODESHIP

Summary: The condition of rural development is the development of all forms of entrepreneurship leading to the creation of new jobs, as well as the diversification of rural population's incomes. In rural areas, the process of diversification of economic activity and creation of new non-agricultural functions is more and more observable. The aim of researches was to present opportunities and barriers for the development of entrepreneurship in the range of tourism services in rural areas of Podkarpackie Voivodeship. Lack of financial resources make it difficult to take decisions related with the beginning or development of additional economic activity, which is connected with the necessity to incur capital expenditures. Opportunities for the development of tourism services in Podkarpackie Voivodeship are seen in, among others, creation of better conditions for the use of EU structural funds. Due to the difficulty in obtaining them, surveyed farmers undertook additional activity based on their own savings.

Keywords: entrepreneurship; tourism; agritourism; services

Translated by Małgorzata Górka